

dr. Rainer Lilla

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusai

1. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás jelentése

A gyermek mindenk felett álló érdeke azt kívánja, hogy a speciális helyzetét, szükségleteit figyelembe vevő, ún. gyermekközpontú igazságszolgáltatással kerüljön kapcsolatba. Ha a gyermekek olyan igazságszolgáltatással kerülnek kapcsolatba, amely nem gyermekbarát, a jogukat számos korlátozás vagy sérelem érheti.¹ A gyermekközpontú igazságszolgáltatás olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely a gyermek jogainak tiszteletben tartását, azok hatékony érvényesítését a lehetséges legmagasabb szinten biztosítja, és a gyermek részvételével folyó, vagy őt érintő valamennyi ügyben elsődleges szempontként veszi figyelembe a gyermek mindenk felett álló érdekeit.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a gyermekbarát igazságszolgáltatása vonatkozó Iránymutatása² a „gyermekbarát igazságszolgáltatást” olyan igazságszolgáltatási rendszerként definiálja, amely az elérhető legmagasabb színvonalon, a rögzített alapelvek szem előtt tartásával, a gyermek fejlettségének, érettségi fokának, valamint az ügy körülményeinek figyelembe vételével tiszteletben tartja, hatékonyan érvényre juttatja és garantálja valamennyi gyermeki jognak az érvényesülését. Ennek alapján a gyermekbarát, vagy más néven gyermekközpontú igazságszolgáltatás jellemzője különösen a gyermek életkorának megfelelő, az emberi méltóságot tiszteletben tartó, a gyermeki jogokat elismerő és figyelembe vevő rendszer, melyben soron kívüli, gyors eljárásban jut érvényre a gyermek joga az eljárásban való részvételre, a megfelelő tájékoztatásra, a méltóságára, valamint magán- és családi életének tiszteletben tartására.

A gyermekközpontú igazságszolgáltatási rendszer célja, hogy valamennyi eljárásban, így büntető és közigazgatási eljárás mellett a polgári eljárások során is a lehető legmagasabb szinten biztosítsa a gyermekek jogainak hatékony érvényesítését azáltal, hogy a gyermek szükségleteihez igazodik és arra koncentrál, valamint, a gyermek számára a részvételt és a megfelelő tájékoztatást valamennyi eljárásban biztosítja.

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás tekintetében a gyermekkor az, amely megalapozza az állam védelmi kötelezettségét, és megköveteli számos olyan különleges garancia érvényesülését, amelyeknek minden, gyermekek részvételével folytatott eljárás során biztosítottnak kell lennie. Így az eljárásban részt vevő kiskorúak esetében az elsődleges érdek a gyermek voltuk kell, hogy legyen, azaz az eljárás előtt, alatt és azt követően is a gyermek legfőbb érdeke kell, hogy meghatározza a intézkedéseket és döntéseket.³

---

¹ Az Európai Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az EU gyermekjogi ütemterve. COM (2011) 60. 6.

² Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának Iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról, II. fejezet c) pont.

³ Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3070/2012. számú ügyben

A jogszabályoknak, valamint az ennek keretein belül hozott jogalkalmazói döntéseknek egyaránt a gyermekek érdekeinek védelmét kell szolgálniuk. Elődlegesen a jogalkalmazó felelőssége az, hogy a gyermekközpontú igazságszolgáltatás szemléletét érvényre juttassa. A jogalkalmazó feladatának érvényesüléséhez viszont elengedhetetlen az, hogy a jogalkotó az ehhez szükséges kereteket megteremtse, azaz, hogy olyan jogszabályi környezetet és rendszert hozzon létre, amely alkalmas a gyermekközpontú felfogás és szemléletmód megvalósítására.

A jogalkalmazó speciális felelőssége az, hogy a jogszabályi rendelkezések adta keretek között, amelyek az eljárás és a döntés irányát mutatják és biztosítják, a konkrét ügyekben meghozott egyediesített döntésekben, valamint az ahhoz vezető eljárások során a gyermek szükségleteit és érdekeit, jogait megfelelő módon figyelembe vegye. A gyermek érintettségével zajló valamennyi eljárásban a jogalkalmazónak hivatalból kell vizsgálnia és érvényre juttatnia a gyermek jogait és érdekét, különösen abban az esetben, ha azokat más körülmények – pl. családjogi eljárásokban a peres felek, jellemzően a gyermek szülei – érdekei háttérbe szorítanak, elnyomják. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás szemlélete messze túlmutat azon, hogy az eljáró hatóság, bíróság a jogszabályban előírt kötelezettségeit teljesítse a gyermek részvételével zajló eljárások során, azaz többet jelent a gyermekek számára a konkrét jogszabályokban biztosított jogok érvényesülésének garantálásánál. Gyermekbarát módon eljárni, a gyermekközpontú felfogás szemléletét érvényre juttatni azt jelenti, hogy az eljáró hatóság, bíróság a gyermek életkorának, mentális, fizikai és lelki állapotának figyelembevételével teljesíti jogszabályi kötelezettségeit és érvényesíti a gyermek jogait annak érdekében, hogy a jogalkotás és a jogalkalmazás területén is a gyermekek mindenekfelett álló érdeke érvényesüljön.

A jelen dolgozat a gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusait vizsgálja, egyrészt annak nemzetközi és hazai jogszabályi háttérének bemutatásával, másrészt a jogszabályi rendelkezések társadalmi valósággá válásának vizsgálatával, azaz annak elemzésével, hogy a jogalkotás és jogalkalmazás a gyakorlatban mennyiben képes érvényre juttatni a polgári eljárások során a gyermek mindenek felett álló érdekét.

2. A polgári eljárásban érvényesülő gyermeki jogok nemzetközi jogi háttére

A gyermekbarát, más néven gyermekközpontú igazságszolgáltatásnak a magyar jogrendszerben való megjelenését és érvényesülését, az egyes jogszabályi rendelkezések a gyermekközpontú igazságszolgáltatás elvárt tartalmához való igazítását számos nemzetközi jogi dokumentum írja elő kötelezettségként Magyarország számára.

2.1. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezménye

Az ENSZ Gyermekjogi Jogairól szóló New York-i Egyezménye (Gyermekjogi Egyezmény) – amely Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvénnyel⁴ került kihirdetésre – preambulumban rögzíti, hogy a gyermeknek születése előtt és követően is megfelelő jogi védelemre van szüksége, különös védelemre és gondoskodásra, figyelemmel fizikai és szellemi érettségének hiányára. Az Egyezmény a 12. cikkben írja elő annak követelményét, hogy az ítélőképessége

---

⁴ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

birtokában levő gyermek az őt érintő eljárásban, minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthatja véleményét, azt pedig az eljáró hatóság a gyermek érettségi fokára, korára figyelemmel kellő mértékben figyelembe vegye. Ebből a célból lehetőséget kell biztosítani a gyermeknek számára arra, hogy bármely bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, akár közvetlenül, akár képviselője útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási rendelkezéseknek megfelelően meghallgassák.

A Gyermekjogi Egyezmény kiemelt fontosságú alapelve a gyermek legfőbb érdeke. Az eredeti szövegben a „the child’s best interest” a hivatalos magyar szövegben a „gyermek mindenek felett álló érdekeként” került lefordításra, azonban helyesebb a „gyermek legjobb” vagy „legfőbb” érdeke kifejezés használata, miután a gyermek érdekeinek védelme nem feltétlenül jelenti egyben más személyek érdekeinek sérelmét, amire a „mindenekfelett álló” szóhasználatból következtetni lehetne.⁵ A 3. cikk 1. pontja alapján a szociális védelem intézményein, a közigazgatási hatóságokon és a bíróságokon túl a törvényhozó szervek is a gyermeket érintő valamennyi döntésükben elsősorban a gyermek legfőbb érdekét kell, hogy figyelembe vegyék. Az Egyezményben részes államok kötelesek gondoskodni arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító hivatalok és intézmények működése megfeleljen szabályoknak, különösen ezek szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével kapcsolatban.⁶

A Gyermekjogi Egyezményhez kapcsolódnak az ENSZ által 1985-ben létrehozott Pekingi szabályok, amelyek az ENSZ fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó minimumkövetelmény szabályait fektetik le. Ugyanakkor a Pekingi Szabályok nem a gyermekközpontú igazságszolgáltatás polgári jogi aspektusaira koncentrálnak, hanem a fiatalkori bűnözéssel kapcsolatos bűnmegelőzési törekvéseit és az ENSZ kriminálpolitikai koncepcióját tartalmazza.

2.2. Az Európa Tanács gyermekjogi dokumentumai

Az Európa Tanács hozta létre 1996-ban a Gyermek jogainak gyakorlásáról szóló Egyezményt,⁷ illetve 2003-ban a Gyermek kapcsolattartására vonatkozó Egyezményt.⁸

Kiemelkedő jelentőségű az Európa Tanács Miniszterek Bizottsága által 2010. november 17-én elfogadott Iránymutatás a gyermekbarát igazságszolgáltatásról.⁹ Ennek értelmében az igazságszolgáltatás csak akkor nevezhető gyermekbarátnak, ha a gyermek jogai érvényesülnek. Alapvető gyermeki jog a gyermek meghallgatásához és véleménynyilvánításhoz való joga, kiemelve azt, hogy a gyermek számára ez nem kötelezettség. Ennek érvényesülése érdekében a gyermeket részletesen tájékoztatni kell arról, hogy milyen eljárásban kerül meghallgatásra, hogy a válaszájának milyen lehetséges következményei vannak. Az Iránymutatás a tagállamok kötelezettségévé teszi a gyermek részvételével folyó, illetve őt érintő valamennyi ügyben a gyermek legfőbb érdekének, mint elsődleges szempontnak a figyelembevételét, és a véleményének a megfelelő súllyal való figyelembevételét.

---

⁵ Somfai Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. HVG-ORAC, Budapest, 2009. 19. o.

⁶ Gyermekjogi Egyezmény 3. cikk 2. pont

⁷ European Convention on the Exercise of Children’s Rights (1996 ETS No. 160.)

⁸ Convention on Contact Concerning Children (2003 ETS No. 192)

⁹ Guidelines on Child-friendly Justice

Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Gyermekjogi Stratégiájának¹⁰ kifejezett célja az előírások és a gyakorlat, azaz az előírások megvalósítása között szakadék áthidalása. Ennek érdekében a Stratégia gyakorlati javaslatokat fogalmaz meg a gyermekbarát rendszerek és szolgáltatások létrehozására, fejlesztésére és népszerűsítésére vonatkozóan.

2.3. Az Európai Unió és a gyermekjogok

A Lisszaboni szerződésben fokozott hangsúllyal megjelenő célkitűzések egyike a gyermekek jogainak előmozdítása és védelme, azt a 3. cikk (3) bekezdése a tagállamok számára kifejezetten előírja. A gyermekek jogai emellett rögzítésre kerültek az Európai Unió Alapjogi Chartájában is, amelynek 24. cikke elismeri, hogy a gyermekek önállóan és függetlenül rendelkeznek jogokkal, továbbá rögzíti, hogy a hatóságoknak elsődleges szempontnak kell tekinteniük a gyermekek mindenek felett álló érdekét.

Európai Bizottság 2011 februárjában kihirdetett Gyermekjogi Ütemterve¹¹ előírja egyes garanciális jogok érvényesítését a családjog területén is, köztük a gyermek tisztességes eljáráshoz való jogát is, és konkrét feladatokat fogalmaz meg a tagállamok számára. Az Ütemterv meghatározza a tagállamok jogalkotásának irányát és tartalmát, annak elősegítése érdekében, hogy a gyermekjogok az EU alapjogi politikájának szerves részévé válhassanak. Alapvető követelménynek tekinti a gyermekek érdekeinek magas szintű védelmét, ezen belül kiemelten azt, hogy a gyermekek számára a jogi védelem ténylegesen biztosított legyen, azaz, hogy hozzáférjenek az igazságszolgáltatáshoz, és az őket érintő eljárásokban fejlettségüknek, koruknak és szellemi képességüknek megfelelően tájékoztatást kapjanak, döntést hozhassanak és véleményt nyilváníthassanak.

A gyermek meghallgatásának fontosságát emeli ki az Európai Unió Tanácsának a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 2201/2003/EK rendelet (Brüsszel IIA. Rendelet). A Rendelet a preambulumban rögzíti, hogy a gyermek meghallgatása a rendelet alkalmazásában fontos szerepet játszik, a 11. cikk (2) bekezdése pedig a jogellenesen elvitt gyermek visszavitele miatti eljárásokban kötelezővé teszi a gyermek eljárásban való részvételét, ezen belül a gyermek meghallgatását, kivéve, ha ez érettségi szintje, életkora miatt nem lenne célszerű. A 23. cikk b) pontja értelmében az egyik tagállamban hozott, a szülői felelősséget érintő határozat a másik tagállamban – a sürgős eseteket kivéve – nem ismerhető el, ha a határozatot úgy hozták meg, hogy nem adtak lehetőséget a gyermek meghallgatására, megsértve ezzel annak a tagállamnak az eljárási alapelveit, ahol az elismerést kérik.

3. Gyermek jogai a polgári eljárásban – a hazai szabályozás

3.1. Alapelvek

Az Alaptörvény a nemzetközi kötelezettségek tagállami végrehajtása érdekében rögzíti, hogy Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, és biztosítja a

¹⁰ Council of Europe Strategy for the Rights of the Child (2012-2015) (CM(2011)171)

¹¹ EU Agenda for the Rights of the Child {(COM(2011)60},

nemzetközi és a magyar jog összhangját.¹² Az Alaptörvény indokolása alapján az összhang biztosításának kötelezettsége a nemzetközi kötelezettségek jóhiszemű teljesítésének érdekében került rögzítésre.

A családjogi jogelvek, valamint ahhoz kapcsolódó egyéb jogelvek alapelvi rögzítésére az Alaptörvény L) cikkében, valamint a II., VI., VII, XV., XVI. cikkeken került sor.

A gyermeket főszabályként megilleti minden olyan alapvető jog, amely bármely más embert is. Ahhoz viszont, hogy a gyermek a jogok teljességével képes legyen élni, biztosítani kell számára a felnőtté váláshoz szükséges, az életkorának megfelelő valamennyi feltételt. Ennek érdekében az Alaptörvény XVI. cikkének (1) bekezdése rögzíti a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogát, a megfelelő szellemi, erkölcsi és testi fejlődés érdekében, amelyre a gyermek mindenkivel szemben igényt tarthat, így a szülein és a családján kívül a társadalom valamennyi tagja, és az állam is köteles a jogait tiszteletben tartani, és biztosítani számára – a társadalom fennmaradása érdekében – a megfelelő testi és szellemi, erkölcsi fejlődéséhez szükséges feltételeket. A védelemhez és gondoskodáshoz való jogon keresztül a gyermek, mint az alapjogok alanya személyiségfejlődésének intézményes védelme az állam kötelezettsége, így az állam aktív szerepvállalása szükséges a gyermek alapvető jogainak előmozdítása, védelme és érvényesülése érdekében.

Az Alkotmánybíróság értelmezésében¹³ a gyermeket minden olyan alkotmányos alapvető jog megillet, mint mindenki mást, de annak érdekében, hogy a jogok teljességével képes legyen élni, biztosítani kell számára a felnőtté váláshoz az életkorának megfelelő minden feltételt. Ezért az alapelvi védelem a gyermek alapvető jogairól szól, egyidejűleg megszabva a család, a társadalom és az állam kötelezettségét, amely komplex feladat.

A Ptk.-ban rögzített általános alapelvek a gyermekkel kapcsolatos és családjogi eljárásokban is megjelennek, így pl. a Ptk. 1:4. §-ban rögzített elvárhatóság elve a gyermektartási kötelezettség megállapításánál, az 1:3. §-ban rögzített jóhiszeműség és tisztesség elve a házastársak közötti vagyonszerzés során, vagy az 1:4. § (2) bekezdésében rögzített azon elvnek, hogy felróható magatartásra előnyök szerzése végett senki sem hivatkozhat érvényesítése a gyermekkel való kapcsolattartást szabályozásakor, vagy szülői felügyeleti jog gyakorlásának meghatározásakor.

A Ptk. Családjogi Könyve is tartalmaz külön, a családjogi jogviszonyokra vonatkozó önálló alapelveket, amellyel a jogalkotó kifejezésre jutatta, hogy bár a családjogi jogviszonyok szabályozása a Ptk.-ba került integrálásra, a szabályozás megőrizte viszonylagos önállóságát. Ezen alapelvek alkotmányos gyökere az Alaptörvény azon felfogása,¹⁴ hogy a nemzet fennmaradásának alapjaként a családot határozza meg, mint az együttélés keretének legfőbb elemét. Az Alaptörvény több más rendelkezése is a házasság és a család védelmét célozza, hangsúlyozva a gyermekek védelmét, a gyermekvállalás támogatását.

A Családjogi Könyvben megfogalmazott alapelvek összhangban vannak a családjogi tárgyú nemzetközi egyezmények előírásaival, és elviekben biztosítják a jogalkalmazó számára a gyermek egyediesített érdekeinek figyelembevételének lehetőségét a családjogi viták eldöntése során abban az esetben is, ha a gyermek az eljárásban félként nem vesz részt, de a

¹² Alaptörvény Q. cikk (2) és (3) bekezdés

¹³ 79/1995(XII.21.) AB határozat

¹⁴ Alaptörvény L.) cikk (1) bekezdése

perbeli döntés a gyermek további életviszonyaira jelentős kihatással van, a peres felek – jellemzően a szülők – pedig nem kellőképpen veszik figyelembe a gyermek érdekeit.

A gyermek érdekeit védő alapelv a Ptk. 4:2. § (1) bekezdése értelmében a gyermek érdekeinek és jogainak fokozott védelemben részesítése. Az alapelvek között a gyermek érdekei védelmének kiemelt szerepe van, és fokozott védelemben részesül. A Ptk. 4:2. § (2)-(3) bekezdései alapján a gyermeknek joga van ahhoz, hogy saját családjában nevelkedjék, illetve, ha erre nincs lehetőség, akkor is biztosítani kell számára az, hogy családi környezetben nőjön fel, továbbá, hogy korábbi családi kapcsolatait megtarthassa. A gyermeknek ezen jogait csak törvényben meghatározott esetben, kivételesen, a gyermek érdekében lehet korlátozni.

A Családjogi Könyv a 4:4.§-ban rögzített méltányosság elvét, és ezzel összefüggésben a gyengébb fél védelmének elvét valamennyi családjogi jogvitában alkalmazandó alapelvnek tekinti. Gyengébbik fél védelmének elve kell, hogy érvényesüljön abban az esetben, ha a gyermek – törvényes képviselőjén keresztül – egyéb érdekeltként vesz részt a személyét vagy vagyonát közvetlenül érintő jogvitában.

Alaptörvény L) cikk (3) bekezdésének megfelelően a családok védelmére vonatkozóan sarkalatos törvény, a családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény (Csvtv.). A Csvtv. preambulumban rögzített alapelv a családban való nevelkedés elősegítése, továbbá a házasság és gyermekvállalás, mint követendő és védendő társadalmi, nemzeti érték. A Csvtv. rögzíti a gyermek főbb jogait és kötelezettségeit, deklarálja a szülő kötelezettségeit és jogait, továbbá az Alaptörvényből eredő elvekkel összhangban rendezi a családok és a gyermekvállalás védelmét, továbbá támogatását.

A gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásáról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyvt.) szabályozott és nevesített alapelv a gyermek mindenekfelett álló érdeke,¹⁵ továbbá a család önállóságának elve. Alapelvei szinten kerül rögzítésre a Gyvt. 3. § (1) bekezdésében az önkéntesség elve, azaz, hogy a törvényben meghatározott ellátások igénybevétele általában önkéntes. Nevesítésre kerül a célszerűség és a szükségletekhez igazodó ellátás biztosításának elve,¹⁶ továbbá az egyenlő bánásmód és az együttműködés elve.¹⁷ A Gyvt. előírja továbbá a gyermek családban való nevelkedésének elősegítését, a családból való kiemelés megelőzésének fontosságát. Rögzíti a speciális és különleges szükségletű gyermekek fokozott védelmét, a gyermek sorsának időszakos felülvizsgálatát, a családi kapcsolatok fenntartását és a családi környezetbe történő visszahelyezés elvét.

3.2. Az alapelvek érvényesülésére irányuló részletszabályozás polgári jogi területei

A nemzetközi dokumentumokban, az Alaptörvényben és a Ptk. alapelvei fejezeteiben foglalt alapelvek érvényre juttatása érdekében a Ptk. számos részletszabályozás került megfogalmazásra a gyermekek jogainak és érdekeinek biztosítására.

A gyermekek meggondolatlan, túlzottan korai felelősségvállalásának megelőzését, a kiszolgáltatottságtól való védelmet szolgálja a Ptk.-nak a házasságkötési korhatárra

---

¹⁵ Gyvt. 2. § (1) bekezdés

¹⁶ Gyvt. 2. § (3) bekezdés

¹⁷ Gyvt. 2. § (2) bekezdés

vonatkozó rendelkezése,¹⁸ míg a rokonok közötti házasság tilalmának¹⁹ célja az egészséges utódok születése. A gyermek rendezett családi státuszának védelme érdekében rögzíti a Ptk.,²⁰ hogy az apaság véelmét nem érinti az utóbb érvénytelenné nyilvánított házasság.

A Ptk. rendelkezései alapján elsődlegesen a gyermek érdekeinek kell érvényesülnie a házasság felbontásánál és a gyermek tartásának rendezése során, csakúgy, mint a szülői felügyeleti jog gyakorlásánál, illetve kapcsolattartás szabályozásánál.

Azon szabályozás, amelynek értelmében a gyermek vagy szülői felügyelet, vagy gyámság alatt áll,²¹ azt biztosítja, hogy felügyelet, illetve gondozás nélküli, ellátatlan gyermek ne legyen. A Ptk. örökbefogadásra vonatkozó szabályai a gyermek családban való nevelkedését segítik elő.

A szülőknek – a házasságuk fennállása alatt is – a gyermek érdekeinek szem előtt tartásával kell meghozniuk döntéseiket,²² biztosítaniuk kell a gyermek döntésekbe való bevonását, és ítélőképességéhez mérten megfelelő súllyal a gyermek véleményének figyelembe vételét.

A gyermek érdekeinek védelme, megfelelő fejlődése érdekében a Ptk. vélelmet állít fel a kiskorú gyermek tartásra való rászorultsága tekintetében,²³ és úgy rendelkezik, hogy a kiskorú gyermek tartását a szülő a saját szükséges tartásának korlátozásával is köteles biztosítani.²⁴ A gyermek lakáshasználathoz való joga érvényül a házastársak közös lakása használatának rendezésénél is,²⁵ ami az élettársi kapcsolatból származó gyermekekre is vonatkozik,²⁶ amennyiben legalább egy éve fennálló életközösségből született.

Az alapelvek érvényesülése érdekében a Polgári perrendtartás²⁷ fogalmaz meg a gyermekek vonatkozásában speciális perjogi szabályokat. A Pp. 65/A. és 65/B. §-ai a kiskorú gyermek, mint érdekelt, a Pp. 167/A. §-a pedig a kiskorú gyermek, mint tanú meghallgatására tartalmaz speciális, a gyermek érdekeit védő szabályokat.

A Pp. több rendelkezése – például a 302.§ (2) bekezdése a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránti perre vonatkozóan, a 333. § a kiskorúakat érintő közigazgatási ügyek elbírálása során (tipikusan a gyámhivatal által a gyermek védelme érdekében hozott határozata felülvizsgálata során) – írja elő a bíróság számára a soron kívüli eljárást arra az esetre, ha az eljárásban kiskorú gyermek szerepel.

3.3. Családjogi alapelvek érvényesülése más jogterületeken

A fiatalok bűnelkövetők és sértettek, valamint tanúk védelme érdekében részletesen kidolgozott szabályozást tartalmaz a Büntető törvénykönyv,²⁸ valamint a büntetőeljárás

---

¹⁸ Ptk. 4:9. §

¹⁹ Ptk. 4:12. §

²⁰ Ptk. 4:99. § (1) bekezdése

²¹ Ptk. 4:146. § (1) bekezdés

²² Ptk. 4:148. §

²³ Ptk. 4:214. §

²⁴ Ptk. 4:215. § (1) bekezdés

²⁵ Ptk. 4:76. § (2) bekezdés

²⁶ Ptk. 4:94. § (3) bekezdés

²⁷ A Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.)

²⁸ A Büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.)

törvény.²⁹ A Btk. XX. fejezete rendelkezik a gyermek érdekeit sértő és család elleni bűncselekményekről, mint pl. kiskorú veszélyeztetésének büntette, a gyermekmunka, a kiskorúval való kapcsolattartás akadályozása, a kiskorú elhelyezésének megváltoztatása, a tartási kötelezettség elmulasztása, a kapcsolati erőszak vagy a családi jogállás megsértése.

A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény (Szoctv.) rendezi a gyermek után járó támogatásokat és juttatásokat. A Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény is számos esetben rendelkezik a gyermek érdekeit védő szabályokról. Ilyen például a női munkavállaló várandóssága alatti felmondással szembeni védettsége és a gyermek három éves koráig megillető kedvezmények, vagy a gyermekét egyedül nevelő munkavállalót megillető kedvezmények.

A közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (Ket.) 2013. február 1-től hatályos gyermekbarát vonatkozású módosításai³⁰ alapján alapelveként került rögzítésre, hogy a közigazgatási hatóság az eljárásban érintett kiskorú érdekeinek fokozott figyelembevételével jár el,³¹ így a kiskorú tekintetében speciális tájékoztatási kötelezettség terheli. Továbbá, a gyermekek érdekeit védő rendelkezések kerültek beiktatásra a kiskorú részére való ügygondnok kirendelése, az adatok zárt kezelése, a képviselő, a gyermek nyilatkozata és a tárgyalás tekintetében.

3.4. A gyermekközpontú igazságszolgáltatás érvényre juttatását célzó intézkedések

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (KIM), a Belügyminisztérium (BM) és az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) bevonásával 2011-ben hozta létre a „Gyermekbarát Igazságszolgáltatásért” munkacsoportot, feladatként szabva azt, hogy a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósítása érdekében az érintett civil szervezetekkel konzultációt folytasson, és annak eredményeképpen előkészítse a szükséges törvényt módosításokat.

A KIM a cél megvalósítása érdekében a 2012-es évet a Gyermekközpontú igazságszolgáltatás évének minősítette, az alapvető jogok országgyűlési biztosa pedig 2012-ben a gyermekjogi projekt keretében a „Gyermekközpontú igazságszolgáltatásért” címmel jelentett meg projektfüzetet.

A munkacsoport javaslatai alapján kerültek kidolgozásra a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvény rendelkezései, amelyek a gyermekek védelme érdekében módosították a Btk., a Be., a Ptk. és a Pp. kiskorúakra vonatkozó szabályozását.

Az Országos Bírósági Hivatal (OBH) 2013-ban hozta létre³² a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás munkacsoportot, amely az OBH jelentése alapján³³ a kiskorúak életkori sajátosságainak megfelelő tájékoztatás elősegítése érdekében a bíróság internetes oldalán,

²⁹ A büntető eljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.)

³⁰ A fővárosi és megyei kormányhivatalok működésével összefüggő törvények, valamint a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2012. évi CCX. törvény

³¹ Ket. 1. § (2a) bekezdése

³² 56/2013. (II.14.) OBHE határozat

³³ <http://birosag.hu/media/aktualis/tovabb-folytatodik-gyermekkozpontu-igazsagszolgalatasi-program> (2016.06.10.)

Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás almenü hozott létre, továbbá, kialakított egy, a kisebb tapasztalattal rendelkező bírák munkája segítségét célzó szakmai hálózatot.

Az OBH célkitűzései alapján a munkacsoport részvétele mellett megvalósítandó feladat a nemzetközi kötelezettségvállalásokkal összhangban az eljárásokban érintett kiskorúak részére szóló tájékoztatások kifejlesztése, az infrastrukturális fejlesztések – különösen a gyermekmehallgató szobák – tekintetében szempontrendszer kidolgozása, továbbá, a jogalkotás kezdeményezésére vonatkozó javaslatlétel.

4. A gyermek meghallgatása

A polgári eljárás során a gyermek jogainak és érdekeinek érvényesítése érdekében a legfontosabb alapelv a gyermek joga a meghallgatására, a véleményének kifejtésére és annak figyelembevételére.

A kiskorú gyermek meghallgatására a polgári eljárásban egyéb érdekeltként (korábbi terminológia szerint félként), illetve tanúként kerülhet sor. Az esetek döntő többségében a gyermek meghallgatása polgári jogi területen családjogi ügyekben történik meg: a házasság felbontása iránti perekben, valamint a szülői felügyelet gyakorlásával kapcsolatos perekben.

4.1. A gyermek meghallgatásának szükségessége

A gyermek meghallgatásának fontosságát a nemzetközi egyezményeken túl a hazai anyagi jogi, valamint eljárási szabályok is hangsúlyozzák.

A Ptk. 4:148. §-a alapján a szülőknek nemcsak tájékoztatniuk kell kiskorú gyermeküket az őt érintő döntésekről, hanem biztosítaniuk kell azt is, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük a döntést megelőzően, arra vonatkozóan véleményt nyilváníthasson, amely véleményt a szülőknek – a gyermek korára, érettségére is figyelemmel - megfelelő súllyal figyelembe kell venniük.

A Pp. rendelkezései alapján a szülői felügyelettel (korábbi terminológia szerint gyermek elhelyezésével), annak megváltoztatásával, örökbefogadással kapcsolatos eljárásban indokolt esetben, illetve ha azt a gyermek maga kéri, a gyermeket meg kell hallgatni, közvetlenül vagy szakértő útján. A 14. életévét betöltött gyermek elhelyezésére vonatkozó döntés csak a gyermek egyetértésével hozható, kivéve, ha az általa választott elhelyezés a fejlődését veszélyezteti.³⁴

Ugyanakkor, a bíróság a gyermek elhelyezésével kapcsolatos álláspontjáról a szülők egyező nyilatkozata alapján is tájékozódhat. Az Alkotmánybíróság felfogása alapján³⁵ nem feltétlenül szükséges a gyermek meghallgatása az eljárás során, annak elmaradása nem jelenti a gyermek védelméhez és gondoskodáshoz való alapjogának aránytalan korlátozását. A Alkotmánybíróság előtti alkotmányjogi panasz egy gyermek elhelyezésére vonatkozó jogvitában érkezett, sérelmezve azt, hogy a gyermek önrendelkezési joga az eljárásban korlátozott, miután nem kötelezettség, hanem csak lehetőség a bíróság számára az, hogy a gyermeket a jogvitában meghallgassa. Az Alkotmánybíróság az indítványt nem találta

³⁴ Ptk. 4:171. §

³⁵ 1143/B/1998. sz. határozata

megalapozottnak arra hivatkozással, hogy a gyermek alanya az alapjogoknak, azonban ez nem jelenti azt, hogy maga gyakorolhatná valamennyit.

Ennek alapján a gyermek véleménynyilvánítása az őt érintő eljárásokban nem abszolút gyermeki jog, hanem lehetőség, melynek érvényesítésére indokolt esetben lehetőséget kell adni.³⁶ Az adott egyedi ügyben való mérlegelés tárgyát képezi az, hogy korára, érettségére figyelemmel várható-e a gyermektől érdemi információ, mint ahogy az is, hogy az adott eljárásban szükséges-e egyáltalán további információ beszerzése – miután előfordulhat, hogy pl. az egyik szülő nevelésre való alkalmatlansága, képtelensége a per egyéb adatai alapján már egyértelműen megállapítható, így a gyermek meghallgatása már nyilvánvalóan szükségtelen.

A Kúria álláspontja alapján ugyanakkor célszerű lenne a magyar bírói gyakorlatnak elmozdulnia abba az irányba, hogy a megfelelő érettséggel, ítélőképességgel rendelkező gyermek bíróság általi meghallgatását gyakrabban alkalmazza.³⁷

A bíróság feladata annak eldöntése, hogy az adott ügyben, annak egyedi körülményeire figyelemmel elrendeli-e a gyermek meghallgatását. Az erre vonatkozó döntése során a bíróságnak egyrészt be kell szereznie mindazon dokumentumokat, amelyekből a gyermek körülményei, kötései megismerhetők, másrészt be kell szereznie mindazon adatokat, amelyekből megállapítható, hogy a gyermek ítélőképessége birtokában van-e, azaz, a véleménye figyelembe vehető-e. A gyermek kímélete érdekében a bíróságnak megfelelően kell mérlegelnie azt, hogy a gyermek meghallgatásából származó előny meghaladja-e a gyermek meghallgatása miatt elszenvedett sérelmeket.

4.1.1. A gyermek háttérére vonatkozó dokumentumok

A gyermekre vonatkozó perben a gyermek véleménye, körülményei, kapcsolatai és kötései elviekben a gyermek meghallgatásától eltérő, más úton is megismerhető. Elsődlegesen ide tartozik a szülők egyező előadása arra vonatkozóan, hogy a gyermek hogyan vélekedik a per tárgyaról, például elhelyezéséről, vagy a másik szülővel való kapcsolattartásáról.

A bíróság a szülői felügyeleti jog gyakorlásával kapcsolatos perben pedagógusi véleményt, valamint a gyámhatóságon keresztül környeztanulmányt szerezhet be.

A környeztanulmányt a gyámhatóság készíti el,³⁸ a gyakorlatban pedig a gyermek lakóhelyéül szolgáló ingatlan állapotát méri fel, így az anyagi és szociális körülmények bemutatására alkalmas, de nem a gyermek véleményének, kötésének felmérésére. Így a környeztanulmány lehetőséget ad arra, hogy a bíróság egy külső szemlélő szempontjai alapján megbizonyosodjék a felek objektív életkörülményeiről, azonban a gyermek véleményének közvetítésére nem alkalmas.

---

³⁶ Ádámkó Viktória. Az ítélőképessége birtokában levő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. Családi jog 2015/3. 10. o.

³⁷ 2012. évi gyermekjogi projekt keretében az AJB-2324/2012. számú ügyben a Kúriától érkezett válasz. Hivatkozva: Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3070/2012. számú ügyben.

³⁸ A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 9. §

Adott esetben fontos bizonyítási eszköz lehet, vagy lehetne a gyermek oktatási-, nevelési intézményének pedagógiai véleménye. A pedagógusi vélemény lehetne az a dokumentum, amely valóban segítheti a bíróságot a gyermek körülményeinek a felmérésében, miután a pedagógiai intézmény, a bölcsőde, óvoda, illetve iskola az a közeg, ahol a gyermeknek nem kell tartania attól, hogy a véleményével maga után vonja a szülők nemtetszését, és így őszintén megnyilvánulhat. Ugyanakkor abból adódóan, hogy a pedagógus – óvodai nevelő, iskolai tanár – el kívánja kerülni a szülők bármelyikével való konfliktust, a pedagógusi véleménnyel kapcsolatos gyakorlati probléma, hogy sok esetben formális, a gyermek valós helyzetét, körülményeit nem tükrözi megfelelően. További problémaként merülhet fel a pedagógiai véleménnyel kapcsolatban, ha szubjektív értékítéletet tartalmaz, hiszen gyakran előfordulhat, hogy az intézmény csak az egyik szülővel tart a mindennapok során kapcsolatot.

4.1.2. Az ítélőképesség

Polgári eljárásban az ítélőképessége birtokában levő gyermek az, akinek a véleménye figyelembe vehető.

A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 2. § a) pontja értelmében az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek minősül az a kiskorú, aki meghallgatása során életkorának és érzelmi, értelmi fejlettségének megfelelően képes megérteni az őt érintő tények, döntések lényegi tartalmát, továbbá, képes azok várható következményeit belátni.

A kiskorú, azaz 18. életévét be nem töltött gyermek (kivéve, ha a gyámhatóság engedélyével kötött házassága révén 16 éves korát követően nagykorúvá vált) korlátozottan cselekvőképes,³⁹ illetve 14 év alatt cselekvőképtelen.⁴⁰ Míg a cselekvőképesség életkorhoz kötött, addig az ítélőképesség életkortól független, szubjektív kategória, amelynek megítélése az adott egyéntől függ, és a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik.

Ugyanakkor, az ítélőképesség megállapításának legfőbb alapja a gyermek életkora. A meghallgatás kötelezettsége a bíróságot életkortól függetlenül terheli, azaz a gyermek véleményét nem életkor függvényében, hanem érettségére figyelemmel kell figyelembe venni. Sem a nemzetközi dokumentumok, sem a hazai jogszabályok nem határozzák meg azt az az egzakt határt, amely felett a gyermek ítélőképessége birtokában levőnek tekinthető, így azt a bíróságnak azt mindig egyedi mérlegelés alapján kell meghatározni.

A magyar bírói gyakorlat jellemzően a tizenkét évet tekinti annak a korhatárnak, amely felett már érdemleges, az eljárás során felhasználható vélemény várható a gyermektől.⁴¹ Ehhez képest a szakemberek véleménye szerint bizonyosnak látszik, hogy a hat-nyolc éves közötti életkor elérését követően a gyermek véleménye már olyan tényező, amellyel nemcsak a szülőknek, hanem a gyermeket érintő ügyekben eljáró bíróságoknak is számolniuk kell.⁴²

A Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelve alapján a gyermek ítélőképessége birtokában levőnek tekinthető, ha „koránál és helyzeténél fogva képes önállóan és befolyásmentesen

---

³⁹ Ptk. 2:11. §

⁴⁰ Ptk. 2:13. §

⁴¹ Adamkó im. 11. o.

⁴² Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban I. rész. Családi jog 2011/2. 20. o.

kialakítani a véleményét”. A Kúria 2318/2011. számú polgári elvi határozata értelmében a gyermek ítélőképességének meghatározása nem szakkérdés, így ilyen döntésre vonatkozóan nincs helye a Pp. 177. § (1) bekezdése alapján szakértő kirendelésének, hanem abban a bíróság feladata az, hogy abban megnyugtatóan állást foglaljon.

Mindezek alapján az ítélőképesség meglétének vizsgálata minden esetben az összes körülmény gondos mérlegelése alapján határozható meg, amelynek során a gyermek életkora fontos, de nem döntő tényező. A döntés alapja az, hogy a gyermek képes-e önálló, a döntés következményeit megfelelően mérlegelő, megalapozott döntést hozni.

4.1.3. A gyermek kímélete

A gyermek meghallgatására vonatkozó döntés során elsődleges, hogy a gyermek véleménye figyelembevételre kerüljön, ugyanakkor az is, hogy a gyermek meghallgatására a gyermek kíméletével történjen.

E körben kell figyelembe vennie a bíróságnak a gyermek kímélete érdekében azt is, hogy egyáltalán szükséges-e a gyermek meghallgatása, szükséges-e az eljárásban annak az adattartalomnak a beszerzése, amelyet a gyermek nyújthat.

A gyermek meghallgatására az esetek döntő többségében a szülői felügyeleti jog gyakorlása, megváltoztatása iránti perekben kerül sor. A házasság felbontása és járulékai iránti perekben ezzel szemben a gyermek meghallgatására ritkább, miután ezekben az esetekben a szülők gyakrabban kötnek egyezséget, amelynek során feltehetőleg figyelembe vették a gyermek akaratát is. Ha a bíró mérlegelése alapján a perbeli kérdés békés úton, egyezséggel a gyermek érdekeinek és akaratának figyelembe vételével rendezhető, a gyermek meghallgatásával járó traumatizációja elkerülhető, és a gyermek meghallgatása nem feltétlenül szükséges. Így ha például tanúkénti meghallgatás esetén a gyermek tanúvallomása mással is pótolható, vagy ha szülői felügyeleti jog gyakorlására vonatkozó döntés során a gyermek vallomásától függetlenül a gyermek az egyik szülőnél nem helyezhető el, mert az eljárás egyéb adatai során az alkalmatlan a gyermeknevelésre, akkor a gyermek meghallgatását a bíróságnak mellőznie kell.

4.2. A meghallgatás módjára vonatkozó döntés

Amennyiben a bíró úgy határoz, hogy az adott eljárásban a gyermek meghallgatását rendeli el, további mérlegelést igénylő döntés az, hogy a gyermek meghallgatására közvetlenül, a bíróság útján, vagy közvetetten, gyermekpszichológus szakértő útján kerüljön sor. A gyakorlatban, ha a gyermek meghallgatására vonatkozóan döntés születik, akkor a jellemző az, hogy a 14 év körüli, vagy idősebb gyermeket a bíróság közvetlenül hallgatja meg, fiatalabbat közvetett módon, pszichológus szakértő útján.

A Ptk. 4:171. § (4) bekezdése alapján indokolt esetben a bíróságnak a gyermeket meg kell hallgatnia, ugyanakkor a szabályozás nem rendelkezik, hogy a gyermek meghallgatása milyen módon történjen, csak ennek a két lehetséges módozata kerül rögzítésre: a közvetlen, vagy közvetett meghallgatás.

A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény módosításáról rendelkező 1995. évi XXXI. törvény végrehajtásáról szóló – jelenleg is hatályos - 12/1995 (VI.22.) IM rendelet 3. §-a értelmében a gyermek közvetlen meghallgatására vonatkozó döntés során a bíróságnak a gyermek életkorát, illetve – amennyiben arra a per adataiból következtetni lehet – érettségét kell figyelembe vennie.

A bíró feladata a gyermek meghallgatásának módjára vonatkozó döntés meghozatala során annak mérlegelése, hogy a gyermek számára milyen előnyökkel, illetve hátrányokkal jár az, ha a bíró közvetlenül hallgatja meg az eljárás során, vagy közvetett módon, pszichológus igénybevételével, a meghallgatás egyes esetei mennyiben lesznek számára megterhelőek. A mérlegelés alapja a gyermek életkora, valamint a szülő arra vonatkozó nyilatkozata, hogy a gyermek mennyiben van ítéliképessége birtokában. Figyelembe veendő az is, hogy mennyiben előreláthatólag mennyiben várható a gyermektől befolyásmentes vélemény. Egyebekben pedig a szakértői vizsgálat költsége és időigényessége sem elhanyagolható szempont.

A meghallgatás módjára vonatkozó döntés során nem csak a gyermek körülményeinek, életkorának van szerepe, hanem a gyermek által esetlegesen átélt traumáknak is. Így ha felmerül a gyanú, hogy a gyermek fizikai, lelki vagy szexuális abúzus sértettje, akkor inkább pszichológus bevonásával kell meghallgatni, a bíróság általi közvetlen meghallgatás a kiegyensúlyozott, nyugodt légkörben nevelkedő gyermek esetében lehet megfelelő megoldás.

5. A közvetett meghallgatás – a gyermek meghallgatása pszichológus bevonásával

Amennyiben a bíróság a mérlegelés eredményeképpen úgy dönt, hogy a gyermeket az eljárásban nem közvetlenül hallgatja meg, úgy a gyermek véleményének megismerése, érzelmi kötődésének feltárása érdekében igazságügyi pszichológust rendel ki.

Ugyanakkor jellemző az is, hogy a bíróság a gyermek közvetlen meghallgatása mellett is intézkedik a szakértő bevonása iránt. Szakértők szerint a magyar bíróságokra jellemző, hogy „ódzkodnak attól, hogy pszichológus szakvélemény beszerzése nélkül döntsenek gyermekelhelyezési kérdésekben”.⁴³ A hazai tendenciák alapján jellemző az is, hogy minél alacsonyabb korú az eljárásban érdekelt, vagy tanúként kihallgatandó gyermek, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a bíróság a gyermek pszichológus szakértő útján való meghallgatását fogja elrendelni.

A pszichológus szakértő a szakvéleményét pszichológiai vizsgálat elvégzése alapján alkotja meg, amely során jellemzően vizsgálat alá veszi valamennyi, az eljárásban érintett személyt is. Pszichiáter szakértő kirendelése és vizsgálata abban az esetben válhat szükségessé, amennyiben valamelyik szülő gyermeknevelésre való alkalmatlansága merül fel.

A gyermek részvételével zajló peres eljárások során kirendelt pszichológus szakértő a szakvéleményének elkészítése során a szakértői eljárásra vonatkozó szabályok és elvek alapján kell, hogy eljárjon. A még hatályba nem lépett 20. sz. Módszertani levél a szakértői vizsgálat céljaként jelöli meg⁴⁴ „a gyermek érdekének pszichológiai meghatározását, azaz a nevelési alkalmasság és a gyermek érzelmi kötődésének megállapítását, hogy a szakvélemény

⁴³ Grád András – Mede Lilla – Jánosházi Gyöngyvér – Körös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben. Családi jog 2010/1. 13. o.

⁴⁴ 20. Módszertani levél III.2.1.1. pontja

pszichológiailag megalapozza optimális elhelyezést.” A Módszertani levél kiemeli továbbá, hogy bár gyermekelhelyezésben félként a szülők szerepelnek, a per tárgyát mégis mindenekelőtt a gyermek érdeke határozza meg.

A Módszertani levél a szakértő kompetenciájának meghatározásán túl útmutatást ad a vizsgálatban felhasználható módszerekről, a szakvélemény kialakításáról, és egyben rögzíti a bíróságok által leggyakrabban feltett kérdéseket is,⁴⁵ amelyek rendszerint a szülők gyermeknevelésre való alkalmasságára, ezen belül annak eldöntésére vonatkoznak, hogy melyik szülő az alkalmasabb, továbbá annak felmérésére, hogy a szülők befolyásolják-e a gyermeket egymás ellen. Rendszerint eldöntendő kérdés az is, hogy a gyermek melyik szülőhöz kötődik erősebben, milyen a fejlettségi szintje, milyen az esetleges élettársához, illetve testvéréhez fűződő viszonya, továbbá, hogy a gyermek esetleges magatartásproblémái milyen okokra vezethető vissza. A bírák a szakértő kirendelése során célszerű lenne a Módszertani levélben foglaltakat követniük annak érdekében, hogy a szakértőhöz a megfelelő kérdések, a megfelelő formában kerüljenek feltételre. Ugyanakkor, szakértők megállapításai alapján a bírók legnagyobb része a Módszertani levelet nem ismeri.⁴⁶

A kérdések megfelelő feltételen túl kiemelkedő fontosságú annak mérlegelése, hogy a szakértői vélemény mennyiben vehető figyelembe. Ugyanakkor Magyarországon a jellemző az, hogy a bíróságok a szakértői véleményben foglaltakat teljes egészében elfogadják, és „90 %-ot meghaladó mértékben annál helyezik el a gyermeket, akit a szakvélemény kedvezőbb nevelési alkalmasságúként tüntet fel, vagy a gyermek hozzá való kötődését írja erősebbnek.”⁴⁷ A helyes megközelítés az lenne, ha a bíróságok a szakértői véleményt jelentős, de nem kizárólagos bizonyítékként értékelnék, és az abban foglaltakat a per egész anyagával – köztük a bíró személyes meglátásaival, közvetlen tapasztalataival – összevetve értékelnék, és csak abban az esetben fogadnák el az abban foglaltakat, ha annak megállapításait a per adatok is alátámasztják.

6. Közvetlen meghallgatás

A hazai bírói gyakorlatban a jellemző a gyermek közvetett úton, pszichológus bevonásával való meghallgatása, a közvetlen meghallgatás viszont ritkább, miután ennek a tárgyi feltételei éppen úgy hiányoznak, mint a gyermek meghallgatását végző bírák meghallgatáshoz szükséges pszichológiai felkészültsége.⁴⁸ Szakértők felmérése alapján a perek körülbelül 76 %-ban a bíróság döntése alapján a gyermek meghallgatása során pszichológus szakértő került kirendelésre,⁴⁹ a bírák inkább bízzák ezt a feladatot – a gyermek 14. éves kor alatt szinte mindig, de gyakran 14. éves kor felett is – a pszichológus szakértőkre.⁵⁰

Ugyanakkor, a Kúria már idézett álláspontja alapján célszerű lenne a magyar bírói gyakorlatnak elmozdulnia abba az irányba, hogy a megfelelő érettséggel, ítélőképességgel rendelkező gyermek bíróság általi meghallgatását gyakrabban alkalmazza.

⁴⁵ 20. Módszertani levél III.2.1. pontja

⁴⁶ Grád-Mede-Jánoskútii-Körös im. 13. o.

⁴⁷ Grád – Mede - Jánoskúti – Körös im. 21. o.

⁴⁸ Kozák Henriett: A gyermekek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata. Családi Jog 2011/1. 29. o.

⁴⁹ Grád-Mede-Jánoskútii-Körös im. 21. o.

⁵⁰ Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész. Családi jog 2011/3. 12. o.

A gyermek bíróság általi meghallgatása olyan jogintézmény, amely általánosságban nézve megfelel a gyermek érdekének, és amely alkalmazásával az eljáró bíró a lehető legközvetlenebb benyomásokra tehet szert, így az az esetek többségében jelentékenyen elősegíti az érdemi döntés meghozatalát.⁵¹ A bíróság általi közvetlen meghallgatás felel meg a polgári eljárásban alapelvnek tekintett közvetlenség elvének. A gyermekbíró általi meghallgatás előnye, hogy a bíró így jobban rálát a gyermek családi, érzelmi kapcsolataira, miután a gyermek testbeszéde, szüleivel való kapcsolatának feltárása nyomán a bíró – hozzáértése esetén – többlet információhoz jut.

6.1. A gyermek közvetlen meghallgatására vonatkozó szabályozás

A Ptk. hatálybalépésével összefüggő módosításokról szóló 2012. évi CCLII. tv. 85. § (7) a Pp. 65/A. § (1) bekezdését akként módosította, hogy ha a bíróság – a szülői felügyelettel, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perben – úgy határozott, hogy a kiskorú gyermeket, mind érdekeltet meghallgatja, akkor indokolt esetben, a meghallgatás elrendelésével egyidejűleg ügygondnokot rendel a kiskorú gyermek részében. A módosítás alapján lett lehetősége a bíróságnak úgy határozni, hogy a kiskorú gyermeket a felek és törvényes képviselőik távollétében hallgatja meg.

A gyermek meghallgatása során a gyermek érdekeinek és jogainak védelme érdekében garanciális előírás az, hogy a meghallgatásnak a gyermek számára érthető módon, megfelelő légkörben kell megtörténnie.⁵² Kiemelt szerepe van a gyermek megfelelő, életkorát, érettségét figyelembe vevő tájékoztatásnak, amely során a bírónak tisztáznia kell azt, hogy a gyermek meghallgatására milyen okból, milyen eljárásban kerül sor, illetve ha ügygondnok kirendeléséről határozott a bíróság, a gyermeket tájékoztatni kell az ügygondnok eljárásban betöltött szerepéről.⁵³

A bíróság a 14. életévét be nem töltött kiskorút a törvényes képviselője útján köteles idézni azzal a felhívással, hogy a kiskorú megjelenéséről a törvényes képviselő kell, hogy gondoskodjon. Ebben az esetben a törvényes képviselő külön értesítése abban az esetben is kötelező, ha a bíróság őt is idézte a tárgyalásra. A kiskorú védelme érdekében, hivatalból is a bíróság a tárgyalásról, vagy annak egy részéről a nyilvánosságot kizárhatja.

Büntetőeljárásban a Be. szabályozása értelmében⁵⁴ a 14. életévét be nem töltött tanú kihallgatását minden esetben kép- vagy hangfelvevővel, illetve egyéb berendezéssel rögzíteni kell. A Pp. ezzel szemben csak arról rendelkezik, hogy a kiskorú vallomása jegyzőkönyvben kerül rögzítésre, amelyet a kiskorú kiigazíthat vagy kiegészíthet.

Amennyiben – elkerülendő azt, hogy a gyermekben a meghallgatása következtében feszültség keletkezzen vagy fokozódjon – a gyermek meghallgatására a felek (jellemzően a szülei) és képviselőik távollétében kerül sor, úgy a gyermek véleményét őszintébben adhatja elő, jobban megnyílhat, és ezáltal befolyás mentesebb nyilatkozat várható tőle. Ugyanakkor, a gyermek jogainak védelme érdekében a kiskorút tájékoztatni kell arról is, hogy a

⁵¹ Kozák Henriett: Mumus vagy csodaszer? – A gyermek közvetlen meghallgatásának tendenciái egy német felmérés tükrében. Családi jog 2015/4. 9. o.

⁵² Pp. 65/B. § (1) bekezdése, 167/A. § (2) bekezdés

⁵³ Pp. 65/B. § (1) bekezdése

⁵⁴ Be. 167. § (1) bekezdése, 213. § (4) bekezdése

bíróságnak a jegyzőkönyvet utóbb ismertetni kell utólag a felekkel is,⁵⁵ így ők is értesülni fognak az általa elmondottokról.

A Pp. a tanúskodás feltételeként életkort nem határoz meg, de a 14. életévét be nem töltött kiskorú meghallgatásának feltétele, hogy a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható, azaz, arra csak végső esetben lát lehetőséget. A kiskorú gyermek, mint tanú meghallgatása során a Pp. 167/A. §-ban foglaltak alapján a kiskorún és a bíróság tagjain kívül csak a törvényes képviselője jelen lehet. A tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorú tanú esetében mellőzendő a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetés, helyette a kiskorú érettségére, korára figyelemmel a bírónak az igazmondás követelményéről kell tájékoztatnia a gyermeket.

A Pp. rendfenntartásra vonatkozó rendelkezéseit kiskorú gyermekek esetében a gyermekközponturn igazságszolgáltatás céljával összhangban kell alkalmazni, a Pp. 134. § (6a) bekezdésében foglaltaknak megfelelően kiskorúakkal szemben csak arányosan, és kizárólag a feltétlenül szükséges rendfenntartó szankciók kerülhetnek alkalmazásra. Ugyanezen okból kényszerítő eszközök a 14. életévét be nem töltött kiskorúval szemben nem alkalmazhatók. A kiskorú gyermek törvényes képviselője az, aki pénzbírsággal sújtható, illetve az okozott költségek megtérítésére kötelezhető.⁵⁶

6.2. A bíró és a bíróság feladatai a gyermek közvetlen meghallgatása során

A gyermek meghallgatása, korára, fejlettségére és az eljárásnak a fejlődésére gyakorolt hatása miatt a meghallgató személy részéről a gyermek érdekeit figyelembe vevő hozzáállást és speciális szakértelmet igényel. A meghallgatás során a cél az egyensúlyi helyzet megtalálása: egyrészt annak elérése, hogy a gyermek az eljárás alanya, és ne tárgya legyen, és ennek során érezze, hogy a véleménye az eljárásban figyelembevételre kerül, másrészt kiemelendő feladat annak elkerülése, hogy a döntés felelőssége a bíróság helyett a gyermekre háruljon.

Amennyiben a bíróság közvetlenül hallgatja meg a gyermeket, úgy a bíró feladata felmérni azt, hogy a gyermek befolyásmentesen tette-e meg vallomását. A befolyásolás jele lehet a gyermek korához nem illő szóhasználata, vagy valamely szülvél azonos előadásmódja, amely valószínűsítheti, hogy a gyermek nem önállóan alakította ki a véleményét, ezáltal az általa előadottak kisebb jelentőségűek lehetnek.

A meghallgatás során az eljáró bíróval szemben egyértelmű elvárás a megfelelő pszichológiai, pedagógiai ismeretek megléte, a gyermek érdekeinek védelme és kímélete érdekében. Fontos a megfelelő légkör biztosítása, tájékoztatás gyermek számára való érthetősége, a megfelelő kérdezési technikák alkalmazása: a nyitott kérdések feltétele és a befolyásolás elkerülése.

6.2.1. A gyermekmeghallgató szobák

A gyermek meghallgatásánál kiemelt tekintettel kell lenni arra, hogy az megfelelő, a gyermek érdekeit figyelembe vevő körülmények között történjen, és igazodjon a gyermek szükségleteihez, speciális helyzetéhez. Ennek érdekében indokolt lehet, hogy az eljárásban

⁵⁵ Pp. 65/B. § (4) bekezdés

⁵⁶ Pp. 185. § (1a) bekezdés

érdeklteként, tanúként szereplő gyermekek meghallgatása a rideg hivatali helyiségek, tárgyalótermek helyett a gyermekre szabott körülmények között, oldottabb környezetben történjen annak érdekében, hogy a gyermek számára a lehető legkisebb lelki megterhelést jelentse a történetek felidézése, vagy a véleménye kifejtése.

A gyermekmeghallgató szobák kialakításának és használatának fontosságát hangsúlyozó megközelítés alapján a gyermekmeghallgató szoba célja, hogy az „otthon melegét” varázsolja a kiskorú köré. A gyermekmeghallgató szobák a rendőrségeken és a bíróságokon kialakított speciális helyiségek, „játékszobák”, amelyekben a kiskorúak meghallgatása az igényeiknek megfelelő barátságos környezetben zajlik. A szobákban a meghallgatáson a bírón kívül csak a gyermek és a törvényes képviselő, jellemzően a szülő lehet jelen. A gyermekmeghallgató szobákat a felfogás alapján a gyermek szükségleteinek, életkori sajátosságainak megfelelően kell kialakítani, felszerelni és berendezni annak érdekében, hogy alkalmas legyen a gyermek fizikai és lelki biztonságának biztosítására.

A rendőrség nyomozó hatóságainál létesítendő gyermekmeghallgató szobák kialakításáról szóló 32/2011(XI.18.) KIM rendelet volt az első olyan jogszabály, amely gyermekmeghallgató szobák kialakítását rendelte el. A rendelet értelmében 14 éven aluli gyermek meghallgatására, kötelező módon csak gyermekmeghallgató szobában kerülhet sor. Az OBH is célul tűzte ki azt, hogy gyermekmeghallgató szoba kerüljön kialakításra minden hét főnél nagyobb létszámú bírósági épületben.⁵⁷

Ugyanakkor, bár célszerű, hogy a gyermek meghallgatásául szolgáló helyiség kellemes és kiegyensúlyozottságot sugárzó legyen, az elkerülendő, hogy a gyermek figyelmét elterelje a meghallgatástól. Így nem célravezető az, ha a szoba játékokkal van tele, mint ahogy az sem, ha a meghallgatást végző személy életszerűtlenül viselkedik a meghallgatás során, például leül a padlóra a gyermekkel. Ilyen esetben a szituáció életszerűtlenül lenyűgözheti a gyermeket, és az feszélyezheti, amely a meghallgatás sikerét veszélyeztetheti.

A gyermek meghallgatása helyének meghatározásakor kiemelten figyelembe kell venni a gyermek szokásos körülményeit, vagyis azt, hogy milyen környezetből érkezett – annak elkerülése érdekében, hogy a barátságos hangulatú gyermekmeghallgató szoba ne hozza éppen az ellenkező hatást érje el. A sűrű, barátságatlan környezetből érkező gyermek esetében a színes, plüssállatokkal és játékokkal teli gyermekmeghallgató szoba éppen az ellenkező hatást érheti el, miután az ebben az esetben nem feltétlenül alkalmas a gyermek szorongásának feloldására.

Figyelembe kell továbbá venni azt is, hogy önmagában a megfelelő környezet a gyermek érdekeinek védelmében nem elegendő, hanem ahhoz szükséges az is, hogy megfelelően képzett, felkészült és elhivatott bírák, megfelelően empátikusan, és a helyes kérdezői technikák alkalmazásával folytassák le a meghallgatást.

6.2.2. A gyermek meghallgatása során alkalmazandó kérdezői technikák, a jellemző meghallgatási hibák

---

⁵⁷ <http://birosag.hu/media/aktualis/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas-gyermekmeghallgato-szobak>
(2016.06.10.)

A gyermek meghallgatása során mind a lehető legpontosabb vallomás beszerzése, mind a gyermek traumatizálódásának elkerülése érdekében kiemelkedően fontos a megfelelő, gyermek érdekeit és életkori sajátosságait figyelembe vevő megközelítés és kérdései technika alkalmazása, amely a gyermek meghallgatását végző bíró részéről szakértelmet és képzettséget feltételez.

A gyermek meghallgatása során kerülni kell a befolyásolásra alkalmas, szuggeráló kérdések feltételét. A kérdéseket egyszerű, a gyermek számára világosan érthető szavak és mondatszerkezetek alkalmazásával kell megfogalmazni, elkerülve a kétértelmű kifejezéseket. E körben figyelembe kell venni a gyermek életkorából adódó szókincsét, és kerülni kell a bonyolult fogalomhasználatot, a hirtelen témaváltást, a több kérdés egyszerre való feltételét, vagy a gyermek számára nem érthető elvont fogalmak használatát.

A meghallgatás során nyitott kérdések feltételével kell lehetősége biztosítani a gyermek számára arra, hogy a történetet, a mondanivalóját szabadon előadhassa. A rávezető kérdések kerülendőek, míg az eldöntendő, zárt kérdéseket csak a meghallgatás végén, abban az esetben célszerű feltenni, ha nyitott kérdéssel az adott kérdés nem volt tisztázható.⁵⁸

A meghallgatásra való felkészülést segítik a különböző gyermekek meghallgatásával kapcsolatos modellinterjúk ismerete, amelyek közül az egyik legkidolgozottabb a 40.000 kihallgatás kutatási eredményeire támaszkodó, nemzetközi együttműködésben kidolgozott NICHD Protokoll.⁵⁹ A gyermekek meghallgatására vonatkozóan kidolgozott Protokoll részletes javaslatokat és észrevételeket fogalmaz meg a meghallgatás során alkalmazandó nyelvezettel, a gyermek memóriájának működésével, a befolyásolhatósággal, a gyermeket érő stresszel és traumával kapcsolatban csakúgy, mint a meghallgató személytől elvárható magatartás vonatkozásában.

A NICHD Protokollban rögzítette modellinterjú 11, egymást követő lépésből áll, a szabályok lefektetésére vonatkozó bevezetéstől és a bizalomépítéstől, majd spontán beszélgetéstől kezdve mutatja be a témára egyre jobban közelítő kérdésekre vonatkozó átmeneti szakaszt követően a nyílt végű kérdések feltevése után – egy esetleges szünetet követően – a konkrétumokra való rákérdezés folyamatát, majd a többletinformációk beszerzése érdekében a fókuszált kérdések feltételét, végül a meghallgatás lezárásaként egy semleges téma alkalmazását.⁶⁰ A Protokoll nem támogatja a rajzolást vagy babák használatát az információnyeréshez, mert téves eredményhez vezethetnek a gyermekkori agyműködés eredményeképpen.

7. A gyermek meghallgatása a polgári per során – a gyakorlatban

---

⁵⁸ Virág Csaba: A polgári per igazságossága. Az alaki és anyagi igazságosság érvényesülésének emlékezetkutatási kérdései. Kúriai Döntések 2013/1. A tanulmányban a modern kognitív pszichológiai kutatások eredményére támaszkodva – többek között – röviden bemutatásra kerülnek az ún. kognitív interjú tartalmi követelményei, és a meghallgatás során releváns emberi emlékezet szerkezetére vonatkozó tudományos eredmények.

⁵⁹ NICHD Protocol National Institute of Child Health and Human Development:

⁶⁰ A Protokollról részletesebben lásd: La Rooy, D., Brubacher, S. P., Aromäki-Stratos, A., Cyr, M., Hershkowitz, I., Korkman, J., Myklebust, T., Naka, M., Peixoto, C. E., Roberts, K. P., Stewart, H., & Lamb, M. E.: The NICHD Protocol: A review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*. 2015/2, 76 – 89.

A szakirodalom forrása: <http://nichdprotocol.com/>

A szakirodalmi megállapítások alapján hazánkban jellemzően nem az történik az igazságszolgáltatás keretébe tartozó eljárások keretében, amit a felek az eljárások során elvárnának, amit szolgáltatásnak gondolnak,⁶¹ a gyermekközpontú igazságszolgáltatás szemlélete még nem alakult ki.⁶² Bár a gyermek meghallgatásának anyagi és eljárásjogi keretei a nemzetközi elírásokkal összhangban adóttak, és elvi lehetőségként biztosítottak a gyermek meghallgatásának keretei, a családjogi eljárások többségében a gyermek közvetlen meghallgatására a bírói döntések alapján nem kerül sor.⁶³

7.1. Az eljáró bíróval szembeni elvárások

Bár a gyermek meghallgatása során fontosak a meghallgatás körülményei is, azaz annak biztosítása, hogy a gyermek bevonása az eljárásba a neki megfelelő körülmények biztosításával történjen, de még kiemelkedőbb fontosságú annak figyelembevétele, hogy a gyermek meghallgatása speciális szakértelmet és hozzáállást igényel.

Az igazságszolgáltatási rendszerrel szemben érthető elvárás az a gyermek részéről, hogy számára megfelelő módon kapjon tájékoztatást a perbeli szerepéről, az őt érintő ügyekben a lehetséges döntésekről. A gyermek az eljárás során ismeretlen helyzettel és idegen emberekkel, továbbá számára idegen, sajátos, jogi nyelvezetben megjelenő kommunikációval találkozik. A gyermek szempontjából a bírósági eljárás rendszerint életének egy nehéz szakaszában zajlik, amikor a szülei nem tudnak megegyezni a szülői felügyeletre, kapcsolattartásra vonatkozóan. Zavarhatja az, hogy a figyelem középpontjában áll, vagy akár az is, hogy ennek ellenére a bírósági környezet csak bizonyos kérdésekre kíván választ kapni tőle. Stresszkeltő, vagy akár traumatizáló hatású lehet az, ha a bírósági eljárásban az általa szeretett személlyel való érdekellentéte merül fel. Mindezek miatt elsődleges fontosságú, hogy az igazságszolgáltatási rendszer, és ezen belül a gyermekkel kapcsolatba kerülő bíró megfelelően respektálja és átérezze a gyermek helyzetét, és kellő empátiával, toleranciával fogadatosítsa a gyermek meghallgatását.

A gyermekkel kapcsolatba kerülő bírónak rendelkeznie kell a megfelelő gyermekpszichológiai, pedagógiai ismeretekkel, kihallgatási technikákkal, és a gyermekvédelem eszközrendszerének ismeretével. A pszichológiai alkalmasságon túl elvárás a megfelelő élettapasztalat, a szakképzettség, a rendszeres és hatékony továbbképzés, de ezen túl is kiemelkedő fontosságú a gyermekközpontú szemléletmód, a lelkiismeretesség, az elhivatottság és az önismeret.

Az eljáró bírónak fel kell mérnie a gyermeket érintő eljárás gyermek szempontjából való kiemelkedő jelentőségét, azaz annak átlátását, hogy az eljárás eredményeképpen a gyermek életét alapvetően befolyásoló döntések születnek. A bíró részéről a gyermek által megértett nyelvezet használatán és az eljárási formalitások mellőzésén túl a belső tulajdonságok: empátia is önismeret fontossága is elkerülhetetlen. Az önismeret jelentőségét az adja, hogy a bíró a meghallgatás során saját élethelyzetéből, korábbi életeseményeiből való hasonlóságokkal szembesülhet, azaz számolnia kell a bírónak azzal, hogy adott esetben a meghallgatás őt is megterhelheti lelkileg, amely nem feltétlenül tudatosul, viszont a jelenség létének ismerete segíthet mérsékelni a következményesen kialakuló szociális befolyásolást.

---

⁶¹ Somfai im. 9-10. o.

⁶² Gyurkó Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás – a paradigmaváltás szükségességéről. In: Család, gyermek, vagyon (szerk: Szeibert Orsolya). HVG-ORAC, Budapest, 2012. 399. o.

⁶³ Kozák Henriette: A gyermek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata. Családi jog 2011/1. 23. o.

A tárgyi feltételek biztosítása nem védi a gyermek érdekeit akkor, ha a gyermek meghallgatását nem kellő empátiával, illetve szakértelemmel rendelkező személy folytatja le. A gyermek tisztelete megkívánja annak éreztetését, hogy vallomása fontos a bíró számára, az a lehetőségekhez mértén figyelembe vételre fog kerülni. A bírónak e körben tisztában kell lennie azzal, hogy közte és a gyermek között halmozottan kiegyenlítetlen erőviszonyok vannak, és az ő feladata a szimmetrikus, egyenrangú viszony kialakítása a meghallgatás során.

7.2. A gyermekkel kapcsolatba kerülő polgári jogi bírák kiválasztása

Figyelemmel a gyermekkel kapcsolatba kerülő családjogi bírakkal szembeni elvárásokra, már az ilyen bírák kiválasztásánál figyelmet kéne fordítani arra, hogy a bírói helyre pályázók előképzettsége, ezen belül pszichológiai vagy pedagógiai képzettsége, gyermekközpontú szemlélete, tapasztalata, kommunikációs képességei alapján alkalmassá teszik-e a gyermek érdekeit figyelembe vevő, gyermekközpontú eljárások lefolytatására. A pályázó alkalmassági vizsgálatának mérnie kéne a jelentkező toleranciáját, empátiáját és szociális intelligenciáját.

Ezzel szemben Magyarországon a családjogi bírák kiválasztása során ezek az elvek nem érvényesülnek. Alapból problémát okoz az, hogy hazánkban nincs elkülönült családjogi bíráskodás – és e körben a problémát nem az okozza, hogy nincsenek külön családjogi bíróságok, hanem az, hogy a családjogi ügyeket tárgyaló bírák a kisebb és közepes bíróságokon tárgyalnak más polgári jogi, vagyoni jogi ügyeket is, továbbá azon nagy bíróságokon is, ahol külön családjogi csoportok kerültek kialakításra, a bírák nem családjogi ügyek mellett ugyanolyan arányban kerülnek szignálásra vagyoni jogi ügyek is.⁶⁴

A büntetőeljárások során a fiatalok terheltek ügyeit az OBH által kijelölt bíró tárgyalja, de a kijelölés nincs kötve speciális szakmai képzettséghez kötve, a gyakorlatban az ilyen kijelölést bármely büntető ügyszakos bíró megkaphatja. A gyermekkel kapcsolatba kerülő családjogi bírák esetében még ilyen formális kijelölés sem létezik, a bírák nem családjogi bíróként kerülnek kinevezésre, és bármilyen ügy szignálható rájuk.

A bírói álláshelyek kiírása jellemzően úgy történik, hogy az OBH elnöke meghatározza, hogy mely bíróságon kerül sor pályázat kiírására, annak feltüntetésével, hogy az álláshely betöltéséhez büntető vagy polgári jogi területen szerzett tapasztalat szükséges.⁶⁵ Ennek következtében gyakori az, hogy az álláshelyre jelentkező számára a pályázati kiírásból nem is derül az, hogy az álláshely betöltése esetén vagyoni jogi, vagy családjogi ügyekben kell majd eljárnia.

A bírói álláspályázathoz csatolandó, három évnél nem régebbi pályáalkalmassági vizsgálat⁶⁶ valamennyi ügyszakhoz tartozó álláshely esetében ugyanazon követelményeknek megfelelően kerül elkészítésre, így nem alkalmas arra, hogy a pályázó gyermekközpontú szemléletét bármilyen formában is vizsgálja.

A bírói álláspályázatok elbírálásának részletes szabályairól és a pályázati rangsor kialakítása során adható pontszámokról szóló 7/2011. (III. 4.) KIM rendelet alapján a pályázatok

⁶⁴ lásd pl. PKKB ügyelosztási rendje

⁶⁵ <http://birosag.hu/szakmai/palyazatok-keresese> (2016.06.10.)

⁶⁶ A bírák és a bírósági titkárok pályáalkalmassági vizsgálatáról szóló 1/1999. (I. 18.) IM-EüM együttes rendelet

elbírálása, a pályázók közötti sorrend felállítása a pályázók objektív, valamint szubjektív pontszámai alapján történik.

Az objektív pontszámok keretében ügyszaktól függetlenül kerül értékelésre a pályázó bíróságon eltöltött szolgálati ideje, a joggyakorlatának ideje, a szakvizsgájának eredménye, tudományos fokozata, nyelvismerete, külföldi tanulmányúton való részvétele. Szintén a képzés jellegétől függetlenül szerezhető objektív pont a Magyar Igazságügyi Akadémia képzéseiben való részvétel vonatkozásában. Ennek alapján az objektív pontok ezen részét a pályázó úgy is megszerezheti, ha azok semmilyen szinten sem kapcsolódnak családjogi területhez.

Az objektív pontok másik része – szakirányú szakjogász végzettség, szakirányú publikáció, szakirányú tudományos oktatás, vizsgáztatás – esetében a pontok megszerzésének feltétele az ügyszakhoz kötöttség: azaz a polgári, büntető vagy közigazgatási-munkaügyi ügyszakhoz kapcsolódó tapasztalat – amely érthető is, ha figyelembe vesszük, hogy a polgári ügyszakon belül a korábban említettek szerint a családjogi érdeklődésű bírának gyakran nincs arra lehetőségük, hogy csak családjogos ügyeket tárgyaljanak. Így ezen objektív pontok keretében a pályázati rangsort felállító bírói tanácsnak csak arra van lehetősége, hogy a polgári jogi érdeklődésű pályázókat előnybe részesítse a más területen tapasztalatot szerzett pályázókkal szemben, de a polgári ügyszakon belül itt sem kerülhet előnyben az, aki kifejezetten a családjogi területen rendelkezik előképzettséggel, affinitással vagy tapasztalattal – holott könnyen belátható, hogy teljesen más jellegű érdeklődés, kvalitás és képesség szükséges a vagyoni ügyek tárgyalásához, mint a családjogi ügyekben való eljáráshoz, a kiskorú gyermek meghallgatásához.

Egyedül a – maximálisan megszerezhető 135 (illetve törvényszéki vagy magasabb szintű álláshely esetén 155) pontból 20 pontot érő – bírói tanács előtti meghallgatás során adható szubjektív pontok esetében kerülhet értékelésre az, ha a pályázó kifejezett családjogi tekintetben szerzett korábban képzettséget vagy tapasztalatot. Így egy családjogi álláshelynél a polgári ügyszakos pályázók közötti különbségtétel az előképzettség, illetve tapasztalat alapján csak ezen szubjektív pontok keretében lehetséges – hozzátevé azt is, hogy a bírói tanácsnak a rendszerint rövid ideig tartó, egy alkalommal sorra kerülő meghallgatás során feltehetően nincs alkalma meggyőződni arról, hogy az egyébként családjogi érdeklődésű pályázó a gyermek érdekeinek érvényesítése érdekében szükséges gyermekközpontú szemléletmóddal, empátiával rendelkezik-e.

Mindezek alapján szükséges lenne egyrészt a gyermekekkel kapcsolatba kerülő bírák kijelölésével kapcsolatos jogszabályi háttér kereteinek áttekintése és átgondolása, valamint annak kidolgozása, hogy a családjogi előképzettség és tapasztalat hogyan tehető az ilyen tárgyú ügyek tárgyalásának, a családjogi bírák kijelölésének előfeltételévé.

7.3. A gyermek meghallgatását végző bírák, bírósági titkárok képzése

A fentiek alapján a gyermekkel kapcsolatban kerülő polgári ügyszakos bírák kiválasztása során jellemzően nincs lehetőség annak kiszűrésére, hogy a pályázó a gyermek meghallgatásához szükséges speciális ismeretekkel, szemléletmóddal és tapasztalattal rendelkezik-e. Nem jellemző az sem, hogy a pályázatot már elnyert bíró a kinevezését követően, önköltségen és szabadidejében szerezne meg a gyermek meghallgatásához szükséges pszichológiai vagy pedagógiai ismereteket. A több mint 2800 bíró közül csak

elnyesző számban rendelkeznek családjogi szakjogászai képzettséggel, vagy tanári, illetve pszichológusi másoddiplomával.⁶⁷ Így a bírák központi képzéseit szervező és lebonyolító Magyar Igazságügyi Akadémiára (MIA) hárul az a feladat, hogy megfelelő színvonalú és rendszeres képzéseket szervezzen a bírák, bírósági titkárok részére a gyermekközponitú igazságszolgáltatás témakörben.

Számos nemzetközi dokumentumban került megfogalmazásra a kiskorúakkal foglalkozó szakemberek képzésének szükségessége, ugyanakkor a hazai gyakorlatban a bírák képzése utólagosan, önkéntes részvétellel valósul meg.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 2003-ban adta ki 5. számú Átfogó Kommentárját „A Gyermek Jogairól szóló Egyezmény általános végrehajtási intézkedései” címmel, amelyben a tagállamok részére javaslatként fogalmazta meg ez Egyezménnyel kapcsolatos ismeretek társadalomban való terjesztése érdekében átfogó stratégia kidolgozását, annak kiemelésével a gyermekek jogaival kapcsolatos képzést célszerű rendszerszerű és gyakorlati, a szakmai képzésbe beépített oktatással biztosítani. A képzésnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a szakembereket olyan hozzáállással és képességekkel ruházza fel, amely alapján a gyermekekkel és fiatalokkal a jogaikat, önbecsülésüket, méltóságukat tiszteletben tartva foglalkozik. A Gyermekjogi Bizottság a 2005-ben kiadott 7. számú Átfogó Kommentárban, valamint a 2006-ban kiadott 9. számú Átfogó Kommentárban javaslatot tett a megfelelő képzésre vonatkozóan. Ennek értelmében a részes tagállamoknak rendszeres gyermekjogi képzést kéne szervezniük a gyermekekkel dolgozó valamennyi szakembernek, különösen - egyebek mellett – a bírácoknak.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 2014-ben végezte el Magyarországra vonatkozó országvizsgálatát. Ennek keretében a Bizottság 67. ülészakán (2014. szeptember 1-19.) elfogadott záró észrevételek⁶⁸ keretében a Bizottság javasolja, hogy Magyarország fokozza a gyermekekkel és a gyermekek érdekében dolgozó szakemberek tekintetében az Egyezményben és a fakultatív jegyzőkönyvben foglalt rendelkezésekkel kapcsolatos figyelemfelkeltő tevékenységet, az érintettek szemléletében történő pozitív változás céljából.⁶⁹

Az Európa Tanács 2010-ben elfogadott, korábban hivatkozott Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatása alapján kiemelt figyelmet érdemel a szakemberek szakirányú képzése. Az Iránymutatás alapján⁷⁰ „a különböző korú gyermekek jogairól és szükségleteiről, valamint a gyermekekhez igazodó eljárásról minden gyermekekkel foglalkozó szakembernek interdiszciplináris képzést kell kapnia.” Az Iránymutatás részletezi továbbá, hogy a gyermekkel közvetlen kapcsolatba kerülő szakembereknek arra vonatkozóan is szükséges képzést kapniuk, hogy a gyermekekkel a koruknak, fejlettségi szintjüknek megfelelően tudjanak kommunikálni.⁷¹

A gyermeki jogok, valamint a gyermekbarát igazságszolgáltatás tárgyában az egyes eljárásokban részt vevő hivatalos személyek képzettségét, felkészültségét elemző kiemelt

---

⁶⁷ OBH elnökének 2014. évi beszámolója, 100. oldal. <http://birosag.hu/obh/elnoki-beszamolok/feleves-eves-beszamolok> (2016.06.10.)

⁶⁸ A Bizottság hatvanhetedik ülészakán (2014. szeptember 1– 19.) elfogadott, Magyarországról szóló harmadik, negyedik és ötödik összevont időszakos jelentésre vonatkozó záró észrevételek

⁶⁹ Záró észrevételek III.A.16. pont

⁷⁰ Iránymutatás 14. pont

⁷¹ Iránymutatás 15. pont

ombudsmani vizsgálat⁷² megállapításai alapján a gyermekeket érintő eljárásokban részt vevő, a gyermekekkel közvetlenül foglalkozó szakemberek gyermeki jogokkal, gyermekbarát eljárásokkal kapcsolatos képzésének hiánya, továbbá az alkalmasságukat mérő vizsga hiánya gátolja, illetve akadályozza a gyermeki jogok maradéktalan érvényesülésének, ennek következtében a képzés elmaradása közvetlen veszélyt jelent az Alaptörvény XVI. cikkének (1) bekezdésében rögzített jog sérelmére.

Az alapjogok biztosának vizsgálata megállapította továbbá, hogy a szakértők véleménye szerint a gyermekekkel kapcsolatba kerülő szakemberek nem rendelkeznek kellő ismeretekkel, képzettséggel a gyermekek meghallgatásához, és nincsenek tisztában a gyermekek szükségleteivel. Kifogásolta, hogy a kiskorú gyermekek meghallgatására vonatkozóan nem került kidolgozásra olyan megfelelő módszertani útmutató vagy képzési rendszer, amely az igazságszolgáltatásban dolgozó szakembereket fel tudná készíteni arra, hogy hogyan lehet a gyermekeket az előttük folyamatban levő eljárásban másodlagos viktimizáció okozása nélkül meghallgatni.⁷³ Az ombudsman álláspontja alapján – nemzetközi dokumentumokban is bemutatottakhoz hasonlóan – követelményként kerül megfogalmazásra az, hogy a gyermek által megértett nyelv használatához, a gyermekközpontú szemléletnek megfelelő kérdezési technikák alkalmazásához, a gyermek kímélete érdekében a lehető legkevesebb alkalommal történő meghallgatás biztosításához elengedhetetlen a gyermekkel kapcsolatba kerülő szakemberek kötelező, átfogó, továbbá gyakorlati megközelítést is tartalmazó képzése és rendszeres, folyamatos továbbképzése. Ennek hiánya, vagy hiányos, csak részben történő megvalósítása a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga sérelmének közvetlen veszélyét idézi elő.⁷⁴

A Magyar Helsinki Bizottság általános tapasztalatai szerint a gyermekkel kapcsolatos eljárásokban részt vevő szakemberek nincsenek megfelelően felkészítve a gyermekekkel való megfelelő bánásmód alkalmazására.⁷⁵ Nem léteznek átfogó, több szakterületről érkező szakembert bevonó, multidiszciplináris képzések, ennek következtében a gyermekközpontú technikák oktatása egyáltalán nem biztosított. Ennek következtében, a Bizottság megállapításai alapján a szakemberek, és ennek következtében az eljárások közel sem „gyermekbarátak”, azok jellemzően csak kis mértékben térnek el a felnőttekkel szemben folytatottaktól.

Mindezek értelmében a MIA feladata lenne a családjogi bírák folyamatos és rendszeres, strukturált felkészítése a gyermekek jogainak és érdekeinek védelmével, ezen belül a gyermekek meghallgatásával járó speciális és a komplex feladatok ellátására.

A képzés megszervezése, a képzésen részt vevők köre tekintetében figyelemmel kéne lenni továbbá arra is, hogy a bíróságok ügyelosztási rendjének megfelelően bármilyen más ügyszakba tartozó bíró is kerülhet abba a helyzetbe, hogy ügyeletes bíróként a soron kívül lefolytatandó távollattartási ügyben gyermeket kelljen meghallgatnia. Fontos annak figyelembevételére is, hogy a Pp. rendelkezései lehetőséget adnak arra⁷⁶ – és a gyakorlatban ez rendszerint így is zajlik –, hogy megkeresett bíróságként lefolytatott eljárás során⁷⁷ bírósági

⁷² Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-2614/2012. számú ügyben

⁷³ Dr. Katonáné dr. Pehr Erika – dr. Herczog Mária (szerk.): A Gyermekvédelem Nagy Kézikönyve. CompLex Kiadó Kft., Budapest, 2011. 269. o.

⁷⁴ Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3070/2012. számú ügyben

⁷⁵ Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3070/2012. számú ügyben

⁷⁶ Pp. 12/A. §

⁷⁷ Pp. 202. §

titkár hallgassa meg a perbíróság illetékességi területén kívüli lakóhellyel rendelkező, akár kiskorú tanút. Így nemcsak a családjogos bírák, hanem más ügyszakban dolgozó bírák, továbbá személyes meghallgatásokat lefolytató, nemperes ügyszakban eljáró bírósági titkárok esetében is szükséges a gyermek meghallgatására vonatkozó megfelelő felkészítés és képzés.

Az elmúlt években a MIA több alkalommal is szervezett képzést a gyermekbarát igazságszolgáltatás témakörében, így 2014-ben és 2015-ben is több képzés került megrendezésre a gyermekvédelmi rendszerre, az áldozatvédelemre, a fiatalkorúak részvételével zajló büntetőügyekre vonatkozóan, valamint minden évben egy alkalommal kerül megrendezésre a „Gyermekek központú Igazságszolgáltatás” egynapos konferenciája, átlagosan 90-100 fő részvételével. Ugyanakkor, ezen képzések egyrészt rendszerint egy-két naposak, és elsősorban büntetőjogi ügyekben eljáró bírák részére kerülnek megrendezésre, másrészt a képzéseken résztvevők száma korlátozott. A vizsgált képzések közül nem lehelhető fel olyan, amely nem fiatalkorúak ügyeiben eljáró büntetőbírák, hanem kifejezetten családjogi ügyekben eljáró bírák, vagy családjogi bírónak készülő bírósági titkárok részére adott volna ismeretek a gyermekek meghallgatásával kapcsolatban.

A fentiek alapján jelenleg nem teljesül az a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott elvárás, hogy a gyermekkel kapcsolatba kerülő polgári jogi ügyszakos szakemberek – bírák vagy bírósági titkárok – rendszeres, folyamatos, gyakorlati ismeretekre épülő, komplex képzésben részesüljenek arra vonatkozóan, hogy a kiskorú gyermek meghallgatása során milyen módon kell eljárni a gyermek jogainak és érdekeinek védelme érdekében. A követelmény teljesítéséhez szükséges lenne kialakítani a kiskorúakat érintő, részvételükkel zajló ügyeket tárgyaló családjogi bírák, valamint az egyéb esetekben a gyermekkel kapcsolatba kerülő más ügyszakos bírák és bírósági titkárok multidiszciplináris képzési koncepcióját, amely megfelelő működés esetén hosszabb távon elviekben alkalmazási feltételül szolgálhatna a bírák kijelöléséhez annak érdekében, hogy csak és kizárólag megfelelő szakmai színvonalú és hatékony képzésben részesült bírák tárgyalhassanak olyan ügyeket, amelyek kiskorúakat is érintenek

A képzés tekintetében kívánatos lenne a többszöri, több modulós, több napos, kötelező részvétel mellett zajló oktatási rendszerek létrehozása, amelyek során kommunikációt, kapcsolatteremtést, fejlődépszichológiát, pszichopatológiát, kérdezőtechnikát és szerepjátékot sajátíthatnának el a bírák úgy, hogy a képzés mindezek vonatkozásában, interaktív formában, kiscsoportos képzés keretében gyakorlati példákra is terjedjen ki.

Ezen cél megvalósításának fontossága a bírósági szervezetrendszerben is ismert. Az OBH elnöke a gyermekek központú igazságszolgáltatás célkitűzéseinek megvalósítása érdekében a 7/2016. (I.6.) számú határozatával 2016-ban létrehozta azt a Gyermekek központú Igazságszolgáltatás munkacsoportot, amelynek elsődleges célja a szakemberek képzése, ennek keretében a kiskorúak ügyeit tárgyaló bírák képzési rendjének kidolgozása, megvalósítása.

Érdekes példaként tekinteni a számos szakember által hivatkozott,⁷⁸ németországi képzési rendszert, ahol a családjogi bírók külön arra vonatkozó, rendszeres és többnapos képzésben

---

⁷⁸ Osztovits András: Beszámoló az Európai Igazságügyi Hálózat kapcsolattartó pontjainak 15. találkozójáról. Bírósági Közlöny 2003/3.

Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész. Családi jog 2011/3. 11. o.

vesznek részt, hogy szakértői szinten tudjanak a kiskorú gyermekkel szót érteni, és tőlük az ügy eldöntéséhez hasznos információt kapni.

8. Monitorozó rendszer a polgári jogi eljárásokban

A családjogi ügyeket tárgyaló bírák, valamint a gyermekkel kapcsolatba kerülő igazságügyi szakemberek megfelelő kiválasztásán és képzésén túl a gyermekközpontú szemlélet maradéktalan érvényesülése érdekében szükséges lenne az igazságszolgáltatási szervek gyermekkel kapcsolatos tevékenységének rendszeres kontrollja, monitorozása.

A gyermekbarát igazságszolgáltatás rendszeres monitorozása tekintetében az Európa Tanács Iránymutatása értelmében szükséges a gyermekközpontú igazságszolgáltatásra vonatkozó jogalkotás és jogalkalmazás, joggyakorlat rendszeres felülvizsgálatára és kiértékelésére, amelynek során szerepet kell kapniuk a gyermek jogainak támogatását és védelmét ellátó civil szervezeteknek is.⁷⁹

E körben az alapvető jogok biztosa megállapította, hogy a gyermekközpontú igazságszolgáltatást komplex módon vizsgáló monitoring rendszer nem került kiépítésre, ilyen rendszer Magyarországon nem működik. Az ombudsman álláspontja alapján a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulását monitorozó rendszer hiánya sérti gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogát, a gyermek mindenek felett álló érdekét, valamint a gyermek tekintetében a tisztességes eljáráshoz való jogot.⁸⁰

Intézményes keretek között jelenleg hazánkban az egyetlen, a gyermekekkel kapcsolatos alapelvek megvalósítását célzó intézmény az alapjogi ombudsman intézménye. Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 1§ (2) bekezdése alapján az alapvető jogok biztosa tevékenysége során - különösen hivatalból indított eljárások lefolytatása útján - megkülönböztetett figyelmet fordít egyebek mellett a gyermekek jogainak védelmére. Ennek keretében az alapvető jogok biztosa kivizsgálja a gyermekek alkotmányos jogait érintő visszaéléseket, azok orvoslása érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményez, a proaktív jogvédelem érdekében megilletik továbbá a törvényben szabályozott, ún. jogon túli eszközök alkalmazásának joga is.

---

⁷⁹ VI. Monitoring és értékelés a.-e. pontok

⁸⁰ Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-3070/2012. számú ügyben

Hivatkozott irodalom

Ádámkó Viktória. Az ítélőképessége birtokában levő gyermek véleményének meghallgatása – különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. Családi jog 2015/3.

Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban I. rész. Családi jog 2011/2.

Bucsi Ágnes: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban – egy alapelv érvényesülése a magyar joggyakorlatban II. rész. Családi jog 2011/3.

Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológus szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben. Családi jog 2010/1.

Gyurkó Szilvia: Gyermekbarát igazságszolgáltatás – a paradigmaváltás szükségességéről. In: Család, gyermek, vagyon (szerk: Szeibert Orsolya). HVG-ORAC, Budapest, 2012. 399. o.

Dr. Katonáné dr. Pehr Erika – dr. Herczog Mária (szerk.): A Gyermekvédelem Nagy Kézikönyve. CompLex Kiadó Kft., Budapest, 2011.

Kozák Henriett: A gyermekek bíróság által történő meghallgatásának gyakorlata. Családi Jog 2011/1.

Kozák Henriett: Mumus vagy csodaszer? – A gyermek közvetlen meghallgatásának tendenciái egy német felmérés tükrében. Családi jog 2015/4.

La Rooy, D., Brubacher, S. P., Aromäki-Stratos, A., Cyr, M., Hershkowitz, I., Korkman, J., Myklebust, T., Naka, M., Peixoto, C. E., Roberts, K. P., Stewart, H., & Lamb, M. E.: The NICHD Protocol: A review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers. Journal of Criminological Research, Policy and Practice, 2015/2.

Osztoivits András: Beszámoló az Európai Igazságügyi Hálózat kapcsolattartó pontjainak 15. találkozójáról. Bírósági Közlöny 2003/3.

Somfai Balázs: Kapcsolattartás, mint a gyermek emberi joga. HVG-ORAC, Budapest, 2009.

Virág Csaba: A polgári per igazságossága. Az alaki és anyagi igazságosság érvényesülésének emlékeztetési kérdései. Kúriai Döntések 2013/1.

Egyéb felhasznált irodalom

Heinerné Barzó Tímea: Családi jog. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2001.

Nagy Márta: Bírósági mediáció. Bába Kiadó, Szeged, 2011.

Szeibert Orsolya (szerk.): Család, gyermek, vagyon. HVG-ORAC, Budapest, 2012.